

БРОНЗАНИ ПОРТРЕТ ЦАРА МАКРИНА нађен у Болечу код Београда

Срећним стицајем околности, у једном од оних непредвидљивих случајева, какви су у археологији када се ради о великим налазима прилично учестали, изненада се појавио један од најлепших ако не и најлепши портрет антике са овога тла.¹ Откривен је у близини вероватне трасе пута Singidunum — Viminacium на деоници Singidunum — Ad sextum — Ad sextum miliarum.² Ова територија у чијем се непосредном суседству налазе и Castra Tricornia, позната је по ранијим налазима римске провинције из литературе а и теренске документације Музеја града Београда.³

Димензије портрета: висина очуваног дела — 0,41 м; висина главе (брада-теме) — 0,33 м; ширина главе (ухо-ухо) — 0,22 м. Рађен је у бронзи, у шупљем одливу а покривен је по целој површини племенитом светло-зеленом патином.

Портрет има строгу en face оријентацију. Поглед је усмерен право. Лице (ако занемаримо браду) има облик заобљеног петоугаоника. Чело је скоро правоугаоно. Није високо али ни изразито ниско. Његова површина је благо набрана са две боре. Обрве нису приказане на једнак начин. Лева има облик дубоког правилног лука док десна, на ивичној страни, наглим падом формира скоро прави угао. Аркаде су иначе умерено наглашене. Очни капци су представљени уским пластичним тракама. Очне јабучице су мало избачене. Дужице су дочаране једноставним полукружним урезима док су зенице усечене са једва назначеним средишњим испупчењем. Корен носа почиње са двема вертикалним чеоним борама, меко усеченим. Нос има изразиту тенденцију ширења од корена према врху. Меснат је и широк. Угнуће из профила посматрано, од чела према корену веома је дубоко а из њега се затим наставља права линија носа према врху који је веома,

веома благо, савијен на доле. Јагодичне кости нису истакнуте. Ипак, обележене су наслагама омекшалих мишића лица. Испод очију су формиране изразите подочне кесице. Уши су скоро сасвим приљубљене уз главу. Обрађене су прилично површно и сумарно и у односу на пропорције главе изгледају нешто умањене. Коса и брада чине целину која није обликована подједнако у свим деловима. Коса је представљена у облику једне чврсте калоте која почиње скоро равном и оштром линијом на челу а затим се са предње стране спушта према лицу где се са брадом спаја у једну целину. Позади, иза ушију, линија косе силази у благим завојима на затиљак где је сасвим равно засечена. Треба још истаћи један карактеристичан детаљ фризура. На челу, на десној страни формиран је један кратак полукружан прамен, такозвани „чвор“ који имају понеки људи са густом и оштром косом. Структура косе дочарана је дубоким и разноврсним урезима. Прамениви имају своју пластичну форму а ретки увојци као нпр. онај изнад десног уха, изврсно су скулпторски интерпретирани. То је уствари кратко потшишана коса калотасте фризура, по моди онога времена. Већ је наглашено да коса и брада сачињавају целину. Коса се уствари завршава на предњој страни моћним, правилно зачешљаним зулуфима који се утапају у почетак браде. Овако изузетно бујна и брижљиво негована брада, морала је за скулптора да представља тежак извођачки проблем. Као и у другим детаљима и овде је показао своје врхунске квалитете. Делимично равна, са само незнатно заталасаним праменовима, почиње нешто испод јагодица и спушта се у широким и дугим увојцима према врату а допире чак до спољне вертикалне линије ушију. Средњи део браде сачињен је од уских и дугачких увојака који се

спуштају као плетенице и завршавају се скоро на истој висини. Бркови се такође утапају у комплекс браде и губе се у њеним увојцима.

Остаци бисте су у великој мери деформисани. Може се закључити само да се радило о неодевеној и краткој бисти.

Квалитет портрета, који је несумњив, показује да се ради о изузетном мајстору, изузетној поруцбини и изузетном поводу. Територија на којој је нађена, премда од извесног значаја за империју и свет који је живео у то време на овим просторима, није имао локалну производњу ни приближно сличних квалитета. Овакав и слични налази могли су да дођу у ове области само у неким посебним околностима.

Већ на први поглед јасно је да се ради о царском портрету који се осим тога могао са приличном сигурношћу и идентификовати јер сличност је таква да сумње и оклевања могу да се сведу на најмању меру.

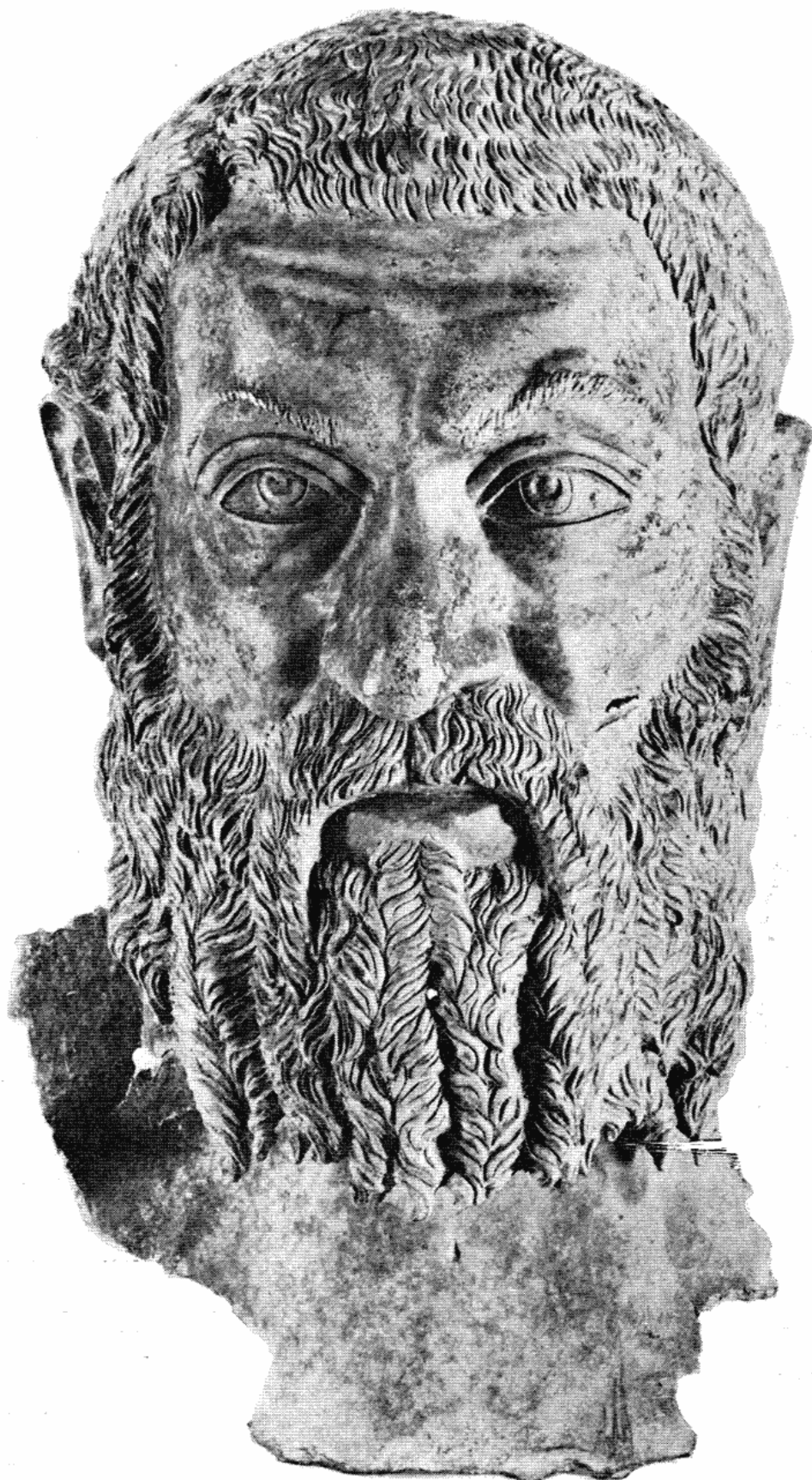
Пре него што отпочне поступак идентификавања, треба истаћи да је посао отежан тиме што до данас, колико је нама познато, није откривен ниједан портрет који би могао да се припише са сигурношћу, овом цару, Bernoulli је, истина, у својој иконографији, сакупио чак 13 портрета који су у разним приликама опредељивани као Макринови.⁴ Зна се такође да су Макрину, у одушевљењу због убиства Каракале, одмах биле подигнуте многе статуе о чему нас извештава Dio Cassio.⁵ Међутим, такве статуе, подизане у овај први мах у Риму, морале су, бар када се ради о аутентичности изгледа, бити потпуни промашај пошто је цар био непознат Римљанима јер у овај град, као владар, никада није дошао. То се уосталом јасно види и на првим емисијама новца из римске ковнице о чему ће касније бити речи. Међутим, мора се рећи, опет према податку који нам оставља Dio Cassio, да је Макрин био енергично против оваквог изражавања наклоности па је можда и то један од разлога уз друге околности које су касније наступиле, знатног смањења активности око подизања и умножавања царевих ликовних представа.⁶ Поред тога, не може се занемарити ни чињеница да је Елагабал после свргавања и убиства Макрина, прогласио *damnatio memoriae* и да је после тога уследило систематско уклањање и уништавање његових кипова. Bernoulli је у својој већ помињаној студији, атрибуцију неких портрета и статуа Макрину, потпуно одбацио а друге је довео у озбиљну сумњу закључивши најзад да ниједна од наведених

биста, судећи по представама са новца, не одговара лику Макрина. Он сматра да то уопште није чудно јер „ради се о једном цару који никада није ступио на тло Италије а успомену на њега, убрзо је Елагабал успео да уништи“.⁷

Прихватајући овакву оцену, треба истаћи да је нека од ових представа могла бити по намени Макринова али да из разлога који су већ наведени није имала стварне сличности са царем. Постоји, међутим, један портрет са Капитола кога је Bernoulli одредио као Песценија Нигера али је Хелбиг у једној прилици рекао да је то по њему „извесни Макрин“.⁸ Портрет о коме је реч у великој мери наликује нашем. Брада, коса, делови лица скоро да су идентични (бар из профила који је једино репродукован), осим што је нос сасвим прав, без оног карактеристичног опуштања на самом врху. Капитолинска представа је иначе нешто више идеализована. Верујемо да ће наш налаз и могућност његовог идентификавања допринети и одлучнијем опредељивању када се ради о овом портрету.

Као што се из претходног текста може видети, мало је или још прецизније, скоро да и нема елемената који би нам омогућили да путем директних аналогичности идентификујемо портрет. Као једино поуздано средство, остају нам представе са новца. И поред извесних разумљивих ограничења, овај метод се може прихватити скоро као најпоузданији, уколико се, наравно, не тражи апсолутна сличност коју је на новцу немогуће постићи из више разлога. Као најкарактеристичнији наводимо, нпр. различит степен вештине резача калуца али исто тако и неке специфичности у процесу реализације представе. У једном минијатурном портрету профила се, наиме, настоји да се у представу унесе више анатомских елемената него што се то иначе овим делом лица може постићи. Чињеница је да профил са новца и профил портретираног не могу бити истоветни. Осим тога, разумљиво је, да се у минијатури не може постићи прецизност детаља а још мање психолошки ефекти као на крупној пластици. У нашем поступку мора се рачунати само са битним особинама упоређиваних елемената.

За Макрина су ковале новац две царске ковнице, римска и антиохијска. Производња римске ковнице када се ради о временским терминима може се поделити на две основне групе: емисије које се сигурно датују у 217 годину и новац који се не може прецизно временски одредити тако да се шире везује за цео период његове владе, 217—218 године. Антиохијска ков-

Портрет Макрина — предњи део
Le Portrait de Macrin — en face

ница производи монету чији је један део кован 217, други 218 године док једна група такође остаје недатована.

Ако узмемо у обзир укупну производњу обеју ковница, она се иконографски може поделити на три основне групе које је већ и Mattingly уочио:⁹ 1. Портрети са скраћеним профилем и малом брадом; 2. Портрети дугог профила и изражајних и снажних

Портрет Макрина — десни профил

Portrait de Macrin — profile de droite

црта и 3. Портрети који представљају компромисни облик између претходна два. Несумњиво је утврђено да је новац који смо навели под бр. 1 искључиво производ римске ковнице.¹⁰ Он нема никакве везе са стварним Макриновим изгледом. То је,

како се заиста без потешкоћа може утврдити, донекле модификован Каракала са новца из његових последњих емисија.¹¹ Уједно, оваква слика је и документовано објашњење за неодговарајуће портретне представе које су приписане Макрину а нађене су иначе у Италији. Најбољи пример је ватиканска статуа која очигледно представља једног у великој мери идеализованог Каракалу са нешто другачијом брадом.

Друга група у редоследу који је предложио Mattingly, антиохијска је. Датује се такође у 217 годину. Изванредно је блиска нашем портрету. То је уствари права аналогија. Коса, брада, чело, лице и општи изглед, истоветни су у највећој могућој мери. Извесна одступања запажају се код обликовања носа. То је и разумљиво јер такву пластичну финесу, особито када се ради о овом делу Макриновог лица, веома је тешко извести на минијатурној представи. Треба истаћи и мишљење Mattingly-а које је од интереса за закључна разматрања о портрету о коме је реч. По њему је резач калупа за ове емисије радио реалистично дело по правоме лику, без намере да направи идеализовану представу која би ласкала владару. Према истом мишљењу, овај портрет представља човека каквог је уметник видео 217 године.¹²

Трећа варијанта је компромисна у оној мери у којој се Антиохија угледала на Рим. Такав попуст угрозио је донекле аутентичност портрета. Временом се, међутим, смањивала активност римске а појачавала производња антиохијске ковнице. Отуда вероватно и разлике у портретним представама, тако да се многи примерци, на које желимо да укажемо (сви из антиохијске ковнице), ипак знатно приближују аутентичном царевом лику.

Изглед, пре свега, а затим и околности у вези са ковањем и ковницама, указују на недвосмислени закључак: Београдски портрет истоветан је у највећој могућој мери са представама Макрина на новцу који се са пуно оправдања може сматрати аутентичним. Поред других евидентних сличности, треба указати и на један карактеристичан детаљ. Приликом описа портрета, речено је да Макрин на десној страни, у коси изнад слепоочнице има један мали увојак — „чвор“. На многим портретима са новца, на којима је приказан десно оријентисан профил, види се или се може наслутити овај елеменат фризура. То никако није случајност јер овако особен детаљ лика и косе не налазимо на другим портретима из овога времена.¹³

За физиономијска упоређивања од битног је значаја и представа носа. Када се ради о Макрину, већ је споменуто да је овај део његовог лица карактеристичан по томе што је на самом врху незнатно опуштен. За неке резаче калупа било је тешко да ухвате ову финесу. Некима је то полазило за руком тако да на извесним примерцима кованим у Антиохији налазимо изванредно погођен овај важан детаљ.¹⁴

Задржаћемо се кратко и на бради. Она је у оваквом облику ретка појава у римској портретној уметности овога времена. Толико је оригинална да је за њу тешко наћи праве аналогije. Неки аутори су склони да сличност потраже у бради Марка Аурелија и не само у њој већ и у наводном доследном угледању Макриновом на овога владара у изгледу и манирима.¹⁵ Брада Макринова је међутим сасвим другачија. Она је шира и бујнија и другачије моделована. Ближа јој је брада Септимија Севера али је и она у суштини другачија: мања је и најчешће сужена при крају. Осим тога и коврце су другачије обликоване. Најближа аналогija је брада Пупијена која је исто тако дуга, широка и бујна али је уочљиво да је на другачији начин зачешљана. Брада какву имамо на нашем портрету, веома је верно интерпретирана на Макриновом новцу кованом у Антиохији. Разлике скоро да и нема. Упозоравамо нарочито на примерке из 217 године.¹⁶

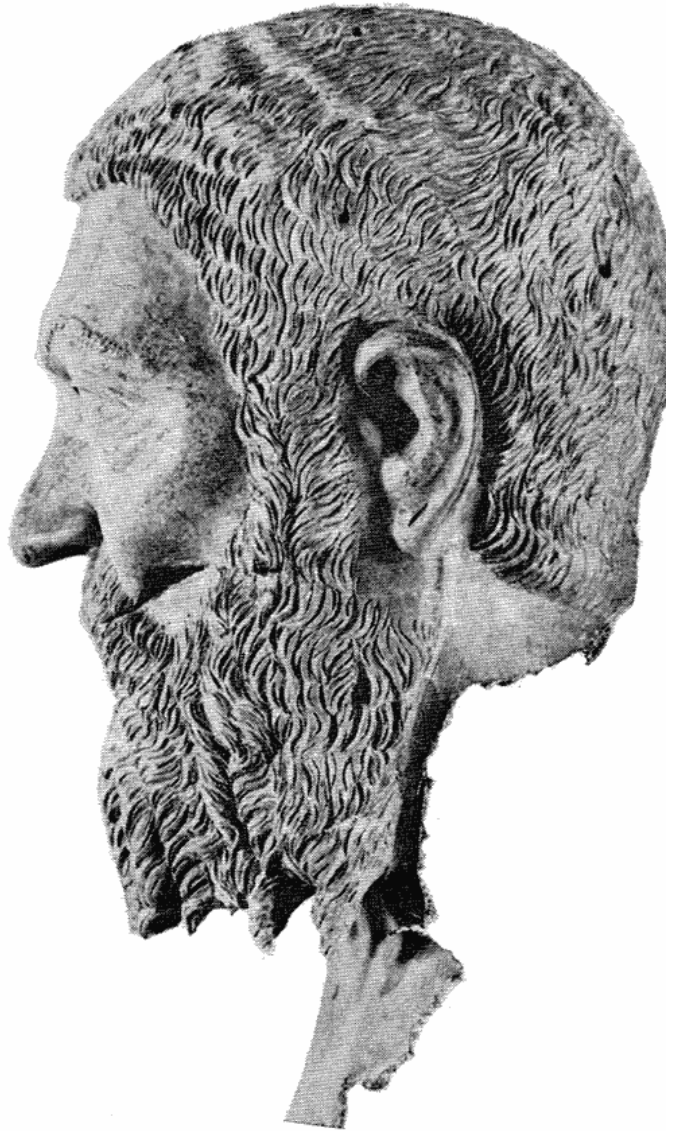
Чело и коса на највећем броју примерака са новца из Антиохијске ковнице у свему су идентични са истим елементима на портрету. На неким примерцима, боље очуваним, разазнаје се чак и једнака интерпретација бора и чеоних мишића.¹⁷

Стил и у извесној мери реалистични дух портрета, омогућују да се и из самога лика извуку одређена запажања која на свој начин помажу да се сагледа и личност портретираног.

Пред нама је слика човека на измаку зрелог људског доба и на прагу позног периода живота. То је свакако један крепки педесетогодишњак који је већ прилично начео шесту деценију. Његовом физиономијом доминира утисак снаге, сигурности и промишљене, умерене самоуверености. Чини се да се на томе лицу као преовлађујући квалитет може уочити сталоженост и искуство. Иза помало опрезног мира, у његовом изразу се назире и црта строгости. Укратко, уметник нам је пренео свој необично упечатљив доживљај унутрашњег живота једног мудрог и смиреног човека који нема непотребних илузија.

Ово је, наравно, само један лични утисак који може да буде субјективан, у већој или мањој мери, али и свака друга интерпретација физиономијских особености овога портрета не би могла у значајнијој мери да се разликује од наше.

Анализа ове врсте доводи нас неминовно у ситуацију да је потребно осврнути се укратко и на Макринов животни пут, што

Потрет Макрина — леви профил

Portrait de Macrin — profile de gauche

ћемо иначе учинити у напомени.¹⁸ Када се ради о току његовог живота до преузимања престола, мишљења историчара се не разликују у значајној мери. Период његове владавине добио је, међутим, различите и често противуречне оцене из којих су

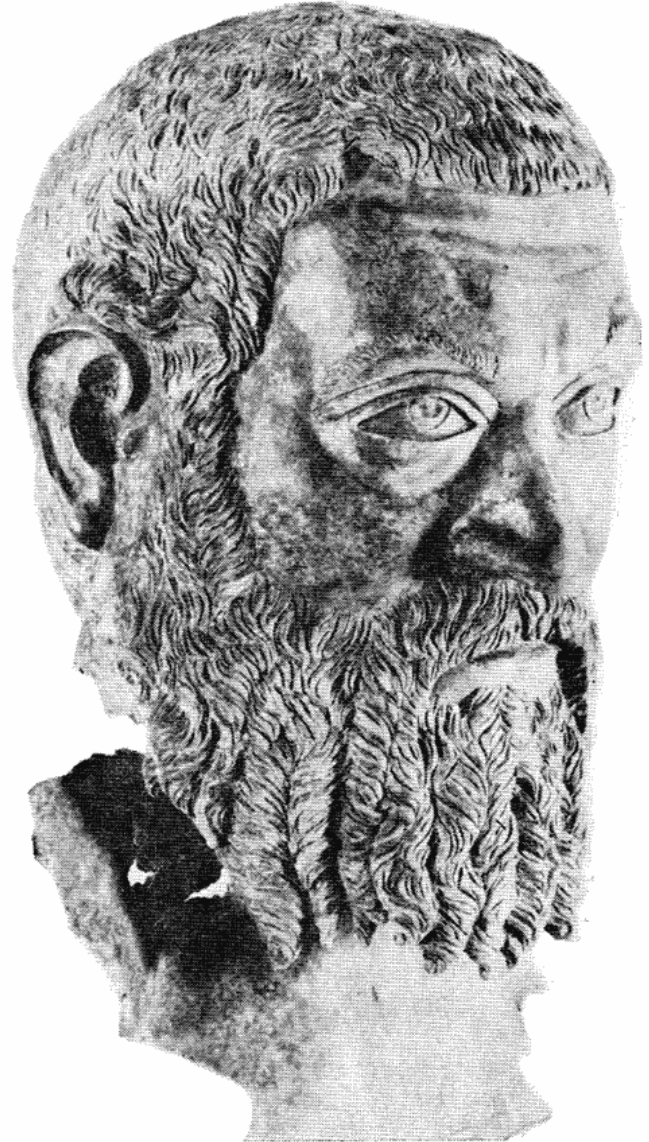
произашла и неслагања у сагледавању његове личности.

Када се говори о његовој краткој, четрнаестомесечној владавини, треба имати у виду тежину и специфичност ситуације. Тешко да је Макрин уопште одговарао моделу цара из овога периода. Његов озбиљан недостатак је био његова невојничка прошлост која му је често пребацивана. Дакле, ону битну компоненту за одржање на власти када се ради о овом времену, непосредни контакт са војницима и ауторитет војсковође, Макрин није поседовао. Имао је, међутим, изразите одлике државника другог типа. У процени његове владавине, посебну пажњу треба посветити такозваним слабостима које је наводно показао у спољној политици. По мишљењима историчара од ауторитета¹⁹ и по нашем, такође, Макрин је у овој области државних послова, испољио изразиту вештину и мудрост са много смисла за реалну процену ситуације. С друге стране, настојао је да поправи озбиљно пољуљану унутрашњу стабилност империје. Предузео је одлучне мере на поправљању изузетно тешке економске ситуације. Као некадашњи управитељ великих приватних имања, стекао је у овом послу значајна искуства која је успешно примењивао. Начинио је и запажене измене у пореској политици. Ипак, његове мере, премда по својој природи и последицама веома енергичне, спровођене су прилично опрезно. Макрин није покушавао да учини немогуће; он је стално водио рачуна о тренутним околностима. Али и поред несумњивих способности, најбоље воље и намера, изгледа да Макрин ипак није био личност која би у тако компликованим условима могла успешно да се одржи на престољу. Многе околности које су биле изван његовог домета и његових моћи, биле су против њега. Није му остављено неопходно време да своју концепцију спроведе доследно и до краја. Завршио је веома трагично у тренутку када је тек требало да започне са правом консолидацијом своје власти и свога програма.

Изгледало нам је, да је потребно да овде, веома кратко, прикажемо основне карактеристике Макринове управљачке концепције и животних ставова. Премда мислимо да је у процесу идентификовања помоћу представа са новца, доказано да наш портрет заиста приказује Макрина, верујемо да и извесни елементи из његовог живота и главне црте његове личности, у једном објективном упоређењу са сликом коју пружа сам портрет, могу бити индиције од значаја.

И стилске одлике овога портрета, подударују се са временом његовог настајања. Изгледа чак, да пошто је сигурно датовањ, може да допуни наша знања о ликовној уметности овога времена, бар у извесним нијансама.

Трећи век је у римској уметности доба тражења, немира, једне стваралачке нерво-

Портрет Макрина — десни полупрофил

Portrait de Macrin — demi profile de droite

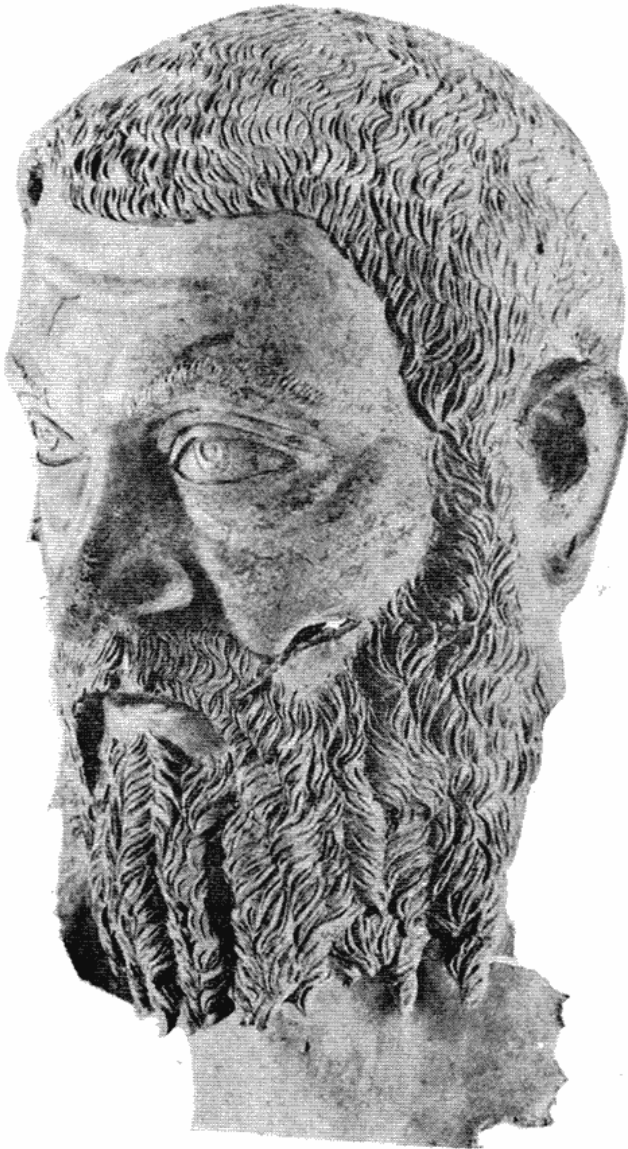
зе што је иначе карактеристично за кризне ситуације у људском друштву када на нестабилност и неуравнотеженост односа у средини у којој живе и делују, најсуптилније реагују ствараоци. У ликовној уметности, у скулптури нарочито, овај век користи искуства ранијих периода али их се

исто тако успешно и ослобађа тражећи и налазећи и властита изражајна средства. Ипак, стари узор настављају да живе понекад скоро као копије, понекад као варијације а врло често у толико оригиналној интерпретацији која се мора дефинисати као стил.²⁰ Може се добити један варљив утисак о општој толеранцији различито усмерених оријентација у овом периоду.

вољно стабилној ситуацији не може да се нађе довољно времена за међусобно потискивање.

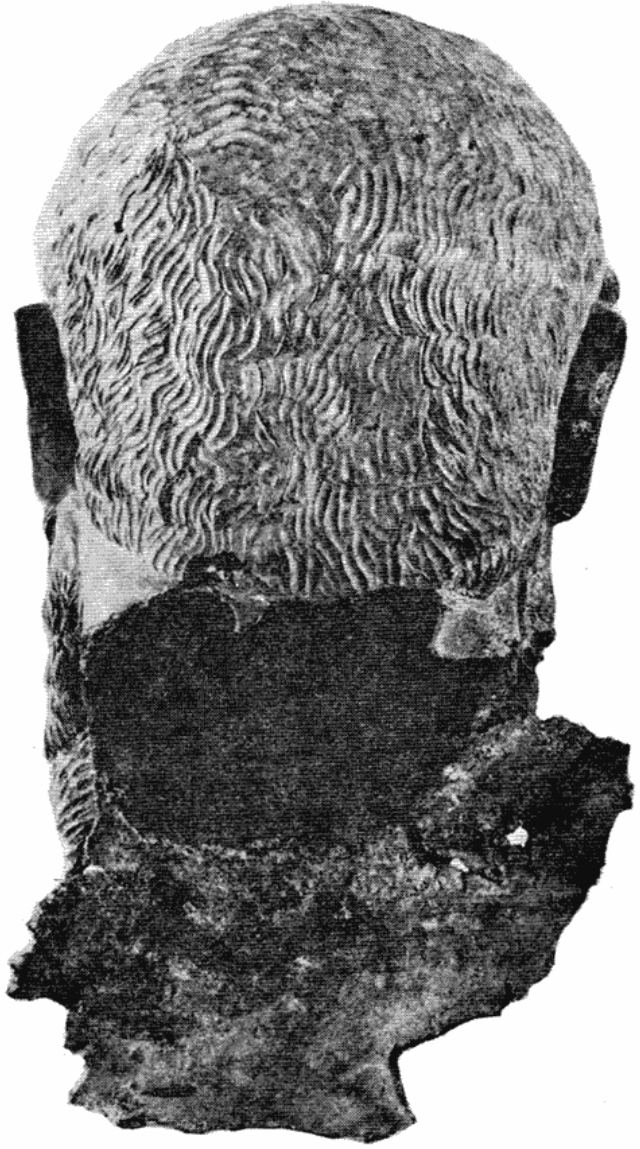
Ипак, могу се издвојити извесне, бар опште правилности у развоју портретне уметности III века. Њих је већ веома успешно дефинисао Н. Р. L'Orange.²¹

До четврте деценије III столећа може се пратити развој ранијег, уопштено речено

Портрет Макрина — леви полупрофил

Portrait de Macrin — demi profile de gauche

Портрет Макрина — потиљак

Portrait de Macrin — la nuque

Међутим, основна карактеристика ликовних уметности III века је брзина у смењивању праваца или боље речено, начина изражавања. Промене су толико нагле да евидентно различита стремљења истовремено егзистирају, пошто једноставно у једној недо-

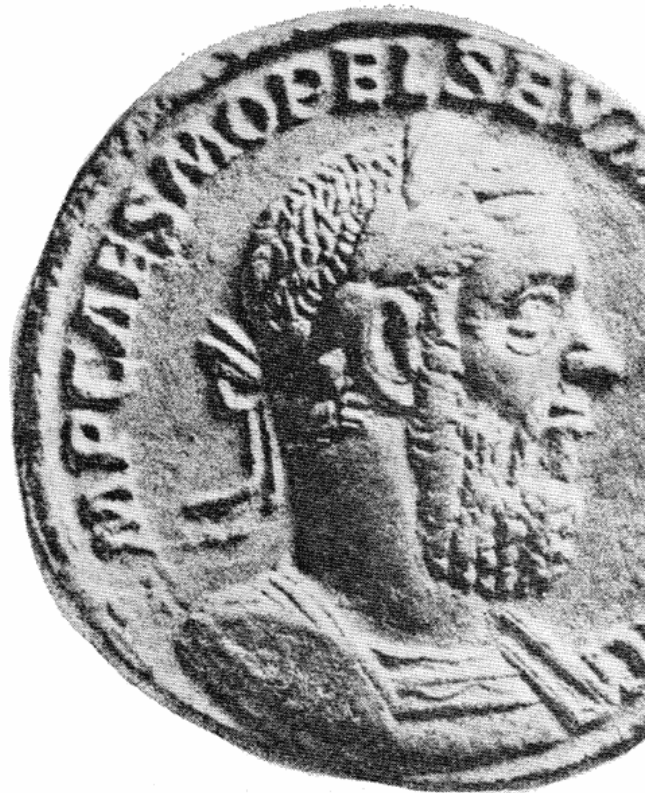
антонинско-северијанског стила. Око средине ове деценије, према истом аутору, наступа оштра реакција на претходни правац, то јест долази до оживљавања републиканског реализма. Ова два стила, условно речено, прожимају се међусобно, живе и

надживљавају све до времена Галијена када римски портрет почиње поново да се напаја грчким инспирацијама.²² Разуме се само по себи да су ова два стила само но-сиоци скулпторске моде свога времена и да сваки од њих репродукује у оквиру сво-га изражајног простора различите вари-јанте. Понекад, у делима где се оне нарочито приближавају, веома је тешко одредити где један правац почиње а други не-стаје.

Крај II и почетак III века у портрету се испољава глаткоћом и неодређеношћу облика.²³ Црте лица, без оштрих, рељефних прелаза, без разграничених површина преливају се једна у другу. Слика је дотерана, помало сладуњава, и неухватљива у појединостима. Посматрач добија више импресију него чврсту представу о стварном животу лика. Са портретом Максимиана Трачанина који је целој овој епоси наметнуо драматичан обрт, донео нови дух у скулпторском схватању представе, можда строго не почиње али се свакако озаконјује један нови стил. Промене које су наступиле, значајне су. Сада су скулптори потражили инспирацију у републиканском стилу. Детаљи лица добијају поново своје пластичне особености; моделовани су с посебном бригом, с намером да свака црта добије властити акценат, да се нагласи животна функција очију, обрва, косе, чела, уста.²⁴ Понекад је начин изражавања лапидаран и груб али истинит у мери у којој је вештина уметника дозвољавала да се то постигне.

Преостаје нам да у овом комплексу потражимо место Макриновог портрета. Може се несумњиво утврдити да се он ипак у својим основним карактеристикама ослања на северијански и постсеверијански стил. Погледајмо још једном начин обликовања косе и браде, нарочито браде. Обрађена је брижљиво са много детаља, у дугим пажљиво зачешљаним увојцима. По стилу се приближава бради на изванредном портрету Септимија Севера из Museo Palatino.²⁵ Разуме се, то није апсолутна аналогија али по духу и концепцији то је веома слично схваћен и остварен начин моделовања. Већ смо споменули и могућност упоређивања са брадом на Пупијеновом портрету из Ватиканског музеја али укупан утисак када се ради о стилу оставља нас у уверењу да су разлике значајне.²⁶ Поступак у пластичној обради Макринове косе оставља нам могућност да идентификујемо један од прелазних облика у формирању нове стилске варијанте. То је, иначе, елеменат који доживљава најпотпуније промене и први у једном убрзаном развојном поступку не-

стаје из класичног северијанског типа. Дов-вљно је сетити се скоро минуциозно обрађених коврца и увојака са три портрета Септимија Севера из Museo Nazionale²⁷ као и дечачких фризура Каракале²⁸ и Гете²⁹. Овај начин моделовања косе изгледа као да се завршава са Каракалиним царским портретима али већ и на њима, интерпретиран је у приметно поједностављеном облику.³⁰ Дакле, пред крај II и на почетку III века, увојци, сваки за себе, истичу се као одвојен део фризура. Касније почиње процес утапања овог елемента у једну целину која затим добија све више облик чврсте и рав-

Представа на сестерцију, Antiochia, 217 г. ВМС, но. 122, Pl. 82, но. 10

Figure sur sesterce, Antioche, 217, г. ВМС, no 182 Pl. 82, no 10

не калоте. Поучан пример за документовање овога процеса у његовом зачетку је Ватикански портрет Александра Севера који је иначе у свему, осим у фризури доследан раном северијанском и касном антонинском стилу. Коса је назначена само урезима и једва уочљивим, пластично моделованим праменовима.³¹ Макринова коса је ипак нешто другачије конципирана. Не може, разуме се бити речи о увојцима на северијански начин. Али то, такође није ни

само урезима обрађена површина главе из времена које је уследило. На калоти се сасвим јасно разазнају пластично обрађени праменови који се спајају у кружне линије по обиму главе. Из ове благо заталасане масе издваја се и понека коврца, као нпр. она изнад десног уха. Чини се да је ово један прелазни облик фризура, утолико значајнији јер је наступио непосредно иза Каракалине смрти када се редукција издвојених елемената косе наставља непосредније и брже.

Као што је већ речено, наш београдски портрет се многим својим особинама насла-

Представа са денара, Antiochia, 217 г. ВМС, но. 38. Pl. 79, но. 8

Figure sur denier, Antioche, 217 г. ВМС, no 38. Pl. 79

ња на северојански и постсеверојански стил. Неоспорне су извесне благе линије и меки прелази на детаљима лица. Уочљиво је и нешто од класичне глаткоће овог стила. Понеки оштрији преливи су можда израз физиономијских специфичности што се уосталом може запазити и на Каракалиним портретима из овога времена.³² Па ипак, мање у појединостима а више у општој слици, Макринов портрет одступа у извесној мери од класичних узора овога

правца. На нашем примерку се недвосмислено назиру примесе реалистичког третмана. У чему се оне огледају? Чини се највише и најпре у настојању да се на лицу ослика унутрашњи живот. То значи да је уметник хтео и успео да целокупним изразом донесе не само физички верну копију лика, не само наталожене године као одвојену чињеницу него и њихов садржај: последице и ожиљке животног пута. Укратко, уметник је извајао цара али још више човека заокупљеног свакодневницом и оним што она обавезно доноси. Уочљиво је, како би то рекао L'Orange, да скулптор тражи нови ефекат израза. Наглашавањем покрета у извесним деловима лица, слика игру тога израза и тренутно душевно расположење.³³

Процењује се да ова реалистичка реакција на претходни стил отпочиње средином четврте деценије. Њен блажи вид уочљив је на портретима Максимиана Трачанина и Пупијена на којима нови стил још увек није у пуном замаху. Његов изразит тријумф и потпуно оваплоћење остварени су у портретима Филипа Арабљанина и Деција Трајана.³⁴

Могло би се рећи да је београдски портрет Макрина, по свим својим карактеристикама негде између старог стила и почетних остварења новог. Ближи је првом али није сасвим у његовим традицијама. Даљи је од другог али изгледа да га наговештава. Можда ће се понеком учинити да је ово наговештење преурањено, с обзиром да такозвани северојански класицизам влада неприкосновено још нешто више од једне деценије до првих царских портрета у новом маниру па и после тога.³⁵ Објашњење би се могло потражити и у чињеници да десет или петнаест година нису размак који се не би могао толерисати. Са Макриновим портретом и процес промене о којој је било речи, изгледа нам природнији и мање нагао. Не треба занемарити ни једно мишљење које се бар делимично и условно може применити и на наш портрет. Н. v. Heintze каже да је реализам заснован на традицијама старог републиканског портрета „био можда проузрокован физиономијском реалистиком лица војничких царева варварског порекла у чије се портрете увукао провинцијски дух“.³⁶ Макрин је Мавар а физиономијске специфичности његовог лика су несумњиве. Вероватно да је једна оволико компликована и карактеристична физиономија могла да инспирише уметника на један реалистични поступак. Међутим тешко би било пронаћи „провинцијски дух“ у овој скулптури. Нема никакве сумње да

је пред нама дело једног вајара несвакидашњег талента. Само стваралац изузетне снаге и аутентичних изражајних моћи могао је да допусти да га понесе сопствена инспирација; да њоме у многочему превазиђе владајуће стилске каноне и оствари јединствену и издвојену скулпторску концепцију. Свој таленат је доказао и способношћу да доноси решења у једном силном замаху, али веома изнијансираном, хармоничним сажимањем масе без овлашних стилизација или сувишне декоративности. Његова уметничка храброст и стваралачко поштење огледа се у поступку којим је тражио истину и животна сведочанства на Макриновом лицу у време када се царском изгледу увелико ласкало. Портрет додуше није рађен у метрополи али у њему нема провинцијског духа као што га не може бити ни у једном великом уметничком делу без обзира на провениенцију.

Већ у тексту у коме је обављен поступак идентификовања, истакнуто је да наш портрет показује највише сличности са првим антиохијским емисијама новца на којима је Макрин приказан представама које су морале бити најприближније његовом стварном изгледу. Са пуно разлога, зато, истичемо источну провениенцију овога рада. Град у коме је настао била је највероватније Антиохија. Уједно, са много разлога може се уз аргументе који су већ наведени, претпоставити да је цар портретан већ 217 године.

Преостаје још да се потражи бар избор могућих околности које су допринеле доношењу једног оваквог ремекдела римске портретне уметности на периферију империје, у провинцију Горњу Мезију. Налаз овога квалитета и ове врсте, није међутим сасвим усамљен. У нашим крајевима откривен је већи број уметничких дела рађених у најбољим традицијама римске ликовне уметности. Ради примера наводимо само нека од њих: Херакле из Тамнича³⁷, Глава жене из Београда³⁸, маске из Смедерева³⁹, Херакле са Телефом из Београда⁴⁰, Посејдон из Караташа⁴¹, Бах Либер из Београда⁴². Изузетном вредношћу се, међутим, истичу три дела: Глава Константина из Ниша⁴³, портрет такозваног Трајановог оца (или према неким другим мишљењима, Клаудија Ливијана преторијанског префекта из Трајановог времена) из Костола⁴⁴ и напоследку камеја из Кусадка.⁴⁵ Покушај да се ови чувени налази објасне постојањем и деловањем једне уметничке радионице негде на нашем тлу, иако веома привлачан, чини нам се сасвим немогућим. У

четири stoleћа своје наводне производње, једна таква радионица би се морала препознати на много већем броју уметничких дела приближно једнаке вредности.⁴⁶ Очито је да су примерци о којима је реч увоз из оних крајева царства који су већ били познати и потврђени центри ликовних уметности са дугом традицијом. Околности њиховог доласка у ове крајеве могле су бити различите и углавном су објашњене

Представа са ауреуса, Antiochia, 217—218 г. ВМС, нр. 61, Pl. 80, нр. 3

Figure aureus, Antioche, 217—218 г. ВМС no 61, Pl. 80 no 3

тако да нема потребе да се у овом тренутку бавимо њиховим пореклом. Међутим портрети Константина Великог, затим вероватног Трајановог оца, камеје из Кусадка и најзад Макринов портрет, могли су у Горњу Мезију доћи само у околностима везаним најнепосредније за личности ових владара. Константинова биста може се објаснити чињеницом да је нађена у царевом родном месту; глава Трајановог оца, изградњом моста на Дунаву док разлози за налаз камеје из Кусадка у овим крајевима још увек нису објашњени.⁴⁷

Било би природно да појаву Макриновог портрета на нашем тлу покушамо да објаснимо једном царевом посетом. Међутим нема ни једног податка или бар наговештаја да је цар боравио у овим крајевима. Истина, забележене су неке његове државничке активности у вези са смири-

вањем односа са такозваним „слободним“ Дачанима.⁴⁸ Међутим ни у том контексту не помиње се његов долазак у Горњу Мезију. Тешко би уосталом било претпоставити да је Макрин у току своје кратко-трајне, четрнаестомесечне владавине, у веома озбиљној ситуацији на истоку — рат и настојање да се постигне мир са Парћанима, напори да првенствено тамо учврсти своју царску власт и ауторитет — могао

Представа са сестерција, Antiochia, 217—218 г. ВМС, но. 139, Pl. 83, нр. 8

Figure sur sesterce, Antioche, 217—218 г. ВМС, но 139, Pl. 83, нр. 8

одвојити довољно времена за тако дуго путовање и одсуствовање.

На решење проблема можда указује само налазиште бисте која потиче из једног краја Горње Мезије познатог по богатим вилама. Приликом дубоког орања која су последњих година изведена на овом простору, нађени су остаци великог броја грађевина које су припадале пољопривредним добрима.⁴⁹ Kanitz је својевремено пролазећи овим крајевима видео код Гроцке остатке насеља дугог 4 км. Ископавања, мањег обима, показала су међутим, да се и у том случају ради о вилама које су већ највећим делом уништене.⁵⁰ У близини нашег локалитета, откривена је својевремено фрескама украшена репрезентативна гробница за коју Rostovtzeff сматра да је припадала неком princeps-у loci.⁵¹

Све ове околности говоре за могућност да је биста могла бити постављена у некој

вили са царског имања или можда на поседа каквог угледног Римљанина који је био близак Макрину. Таквих је вероватно било више а ми ћемо овде указати на тројицу о чијим везама са Макрином с једне, и Горњом Мезијом с друге стране, постоје извесни, додуше оскудни, подаци.

Луције Марије Максим, познати историчар северске епохе, може се по свој прилици довести у везу с горњомезијским Дунавом. Није искључено да је негде овде имао и своје имање. Он је уз Макринову подршку постао praefectus urbi.⁵² Знатно пре тога у Новама је вршио функцију легата легије I Italica.⁵³ Забележен је затим и као *dux exerciti Mysiaci apud Byzantium*.⁵⁴ М. Мирковић с правом претпоставља да се он налазио у Виминацијуму око 193 и 196 године. На једном луксузном натпису из Дубравице помињу се Марије Максим и његов син.⁵⁵

Q. Anicius Faustus кога је Макрин поставио за намесника провинције Азије, био је и горњомезијски намесник између 202 и 208 године.⁵⁶ Исту функцију вршио је 198 године у Нумидији где је постао патрон низа градова тако да његов овакав однос не треба занемарити ни када је у питању Горња Мезија.⁵⁷ Разумљиво је да се с пуно разлога може узети у обзир могућност да је и Аниције Фауст имао своју вилу негде у овим крајевима.

Dio Cassio оставио је један за нас значајан податак о судбини тројице сенатора који су се за време Каракале исказали као денунцијанти. Један од њих, Sulpicius Arrenianus, прогнан је на неко острво зато што је потказао Pomponius-a Bassus-a који је био командант једне мезијске легије у време када је намесник провинције био његов отац Pomponius Bassus.⁵⁸ Вероватно његовог оца, 219 или 220 г. дао је Елагабал убити да би се затим оженио његовом женом Анијом Фаустином. Ствар је поред тога имала и неку политичку позадину што се може закључити из чињенице да је Sulpicius Arrenianus враћен из прогонства.⁵⁹ Иако не знамо тачно да ли је Pomponius Bassus (вероватно и consul ordinarius 211 године) био намесник Горње или Доње Мезије⁶⁰ нити уколико је био намесник Горње Мезије да је на тој дужности остао и у време Макрина, вероватно је, баш с обзиром на овај наш налаз да у том периоду, 217—218 године, треба у Горњој Мезији рачунати са намесником који је близак цару, можда баш са Помпонијем Басом, оцем или сином. Таква ситуација била би у складу са Макриноовом политиком, јер

познато је да је он своју владавину започео са великим персоналним променама. Тако је, из суседних провинција, Паноније и Дације, повукао раније намеснике, иначе Каракалине присталице и на њихово место довео Марија Агрипу некадашњег команданта флоте и Деција Трицијана, префекта легије II Parthica који су иначе били његови најближи сарадници у завери против Каракале и организовању атентата.⁶¹ Не треба искључити, међутим, ни могућност да је Pomponius Bassus који је забележен као заповедник једне мезијске јединице, био управо командант легије IV Flavia, па би поседовање једног имања крај Сингидунума било утолико вероватније. Од свих околности које смо навели у вези с доспећем Макрине бисте у Горњу Мезију, ова нам се чини најближом и најоправданијом. Иначе налажење овога портрета и доказана повезаност породице Bassus са Макрином, указују на могућност да се већ са извесном сигурношћу може тврдити да је Pomponius Bassus био намесник баш провинције Горње Мезије.

Мислимо да је корисно да укратко подсетимо на оскудне податке о Макриновом деловању у овим областима. Цар је очигледно посвећивао велику пажњу систему комуникација у нашим крајевима. То се

нарочито односи на Панонију а доводи се у везу и са упадима Дачана.⁶² Према подацима са којима се располаже, на Балкану је из времена Макрине владавине, нађен 21 миљоказ, што представља приличан број. Ј. Шашел ову чињеницу доводи у везу са изузетном позицијом управног кадра у подунавским провинцијама који је био у блиским односима са Макрином.⁶³ У целом овом сплету околности није без значаја ни податак по коме су илирске трупе на Истоку остале Макрину верне до последњих дана његове владавине.⁶³

Из свега што је овде изнесено произилази да је било довољно објективних разлога за налажење овог изванредног портрета баш у Горњој Мезији. Везе ових области, у ширем смислу те речи са царем биле су чврсте и блиске. Овде је највише функције заузимао изванредан број његових пријатеља, сабораца и истомисленика. Негде у овом кругу треба потражити и повод за доношење портрета. Комбинација са Помпонијем Басом, као што је речено изгледа нам највероватнија. Међутим, избор могућности је свакако много шири. Постоје околности и догађаји о којима ми немамо историјских података а који би можда овај проблем објаснили потпуније и одређеније.

НАПОМЕНЕ

¹ Музеј града Београда за своје прво сазнање о овом налазу дугује захвалност геометри Моми Маливуку. Међутим, треба истаћи, пре свега изванредан став непосредног налазача, инжењера агрономије, који је без двоумљења овај налаз предао Музеју не прихватајући ни понуђену награду која би му као налазачу припадала. У име Музеја, захваљујем му се и овом приликом.

² Портрет је откопан приликом дубоког орања за плантажни воћњак ПИК Гроцка (сада ПИК Београд), 1970. године, поред самог магацина овог комбината, у атару села Болеч, око 2 km. источно од Болечке механе. Плуг је изорао прво портрет оштетивши му мало леву страну лица и у великој мери бисту. Том приликом скоро је потпуно смрвљен њен задњи део а делимично и предњи. Већи део парчади налазач је покупио и предао Музеју.

³ В. Кондић, *Singidunum — Castra Tricornia*, Лимес у Југославији, I, Београд, 1961, 117 и д; М. Мирковић, *Римски градови на Дунаву У Горњој Мезији*, Београд, 1968. 95 и д. Приликом дубоког орања за плантажне воћњаке, на овом сектору је уништен велики број објеката

за које смо утврдили да припадају пространом комплексу пољопривредних газдинстава.

⁴ J. J. Bernoulli, *Die Bildnisse der römischen Kaiser und ihrer Angehörigen III, von Pertinax bis Theodosius*, 74 и д.

⁵ Dio Cass. LXXIII 11.

⁶ Ibid.

⁷ Bernoulli, оп. цит. 80.

⁸ Ibid.

⁹ H. Mattingly, *Coins the Roman Empire in the British Museum*, Лондон, 1950, вол. V, CCXIII-IV. (У даљем тексту ВМС V).

¹⁰ Ибид.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ ВМС, vol. V, бр. 139, Pl. 83, бр. 8.

¹⁴ ВМС, Vol. V, бр. 146—147, Pl. 84, бр. 2, 3 и други примерци.

¹⁵ Bernoulli, оп. cit. 74, 75.

¹⁶ ВМС V, бр. 122, Pl. 82, бр. 10.

¹⁷ ВМС V, бр. 122, Pl. 82, бр. 10; бр. 64, Pl. 80, бр. 5; 38, Pl. 79, бр. 8; бр. 135, Pl. 83, бр. 7; бр. 61, Pl. 80, бр. 3.

¹⁸ Када се ради о Макрину, свакако треба споменути дела *Cf. M. Besnier-a, L'empire romane de l'avènement des Sévères au concile de Nicée, 1937, 76 и д. и H. J. Bassett-a, Macrinus and Diadumenianus, Ann. Arbor. Michigan Diss. 1920.* Међутим, једну стварно заокружену и систематску слику о његовом животу и владавини дао је *H. v. Petrikovits, RE XVIII/1, 540—558* а низ занимљивих опсервација у вези са Макриновом државничком делатношћу, изнео је *H. Mattingly, The Regn of Macrinus, На мишљењима и резултатима — ове двојице научника од угледа, биће изнета и наша веома скраћена историја његовог живота.*

Макрин (чије пуно име и титула гласе: *imp. Caes. M. Opellius Severus Macrinus Aug.*) је био Мавар. Рођен је у Цезареји, по Диону Касију, 164 године а по једном другом извору 166 г, у сасвим обичној породици тако да је на дугом и мучном путу свога успона морао стално да носи још и терет свог „ниског покрета“. Каријеру је правио на темељу својих неоспорних личних способности, уз велику марљивост и упорност. Пре него што је ступио у државну службу, бавио се адвокатуром. Пошто је одбранио једног пријатеља Фулвија Плаутанија (у време Септимија Севера, веома моћног префекта преторијанаца), овај га је узео за управника својих приватних добара. Када је Плаутаније пао у немилост и сам Макрин се нашао у тешкој ситуацији. Из ових невоља, извукао га је *L. Fabius Cilo, praefectus urbi*, који му је помагао у даљем успону. Витешку каријеру је вероватно започео као *advocatus fisci* под Септимијем Севером а затим је постао *praefectus vehiculorum per Flaminia*. Негде око 208 године, изгледа да је био *procurator aerarii maioris*. Нешто касније спомиње се као *Scriba pontificius* или *pontifex minor*. За време Каракале држао је неколико прокуратура. Најзад 212 године постаје префект преторијанске гарде а 217 подарена су му орнамента *consularia*. Сада се већ може сигурно утврдити да је убиство Каракале које је Макрин организовао, извршено у самоодбрани. Цела ствар је почела једним пророчанством по коме је требало да Макрин постане наследник Каракале. О пророчанству је обавештена Јулија Домна. Она је ову вест проследила одмах Каракали који се налазио на походу против Парћана. Макрин је некако дознао за цео ток догађаја и оправдано се плашећи за свој живот, деловао је веома брзо. Каракала је био убијен у тренутку када је силазио с коња пред једним храмом у *Karhai*. Убице је одмах сасекла германска телесна стража тако да војска није ништа сазнала о Макриновом учешћу у завери. Његовом колеги, такође префекту, *Oclatianus-у Adventus-у*, одмах је понуђена круна али он је позивајући се на своју старост одбио ову част. У ситуацији када није имала другог избора, војска је Макрина прогласила за цара а сенат је ову одлуку потврдио. Као човек изразито рационалног духа, изучени администратор великог искуства у пословима управљања, нови цар је схватио да настављање аванту-

ристичке Каракалине политике може државу да доведе у тешку ситуацију. Благајне су већ биле празне а попуњавати их новим наметима изгледало је сасвим немогуће. Макрин је избрао свој пут а то је био процес стабилизације. Он је, истина, наставио рат са Парћанима али само до прве прилике за преговоре. Склопио је са Артбаносом мир који га је скупо коштао (50 милиона денара предато је партском краљу као накнада за уништавања и пљачку из Каракалиног похода. Враћени су и сви заробљеници) али је био још увек знатно јефтинији него дуготрајни рат. Сличну политику је водио и према Арменији, враћајући Тиридату круну а његовој мајци иметак који је Каракала био опљачкао. Његова наводна попустљивост у спољној политици, огледа се, уствари само наизглед, и у чињеници да је склопио примирје са тзв. „слободним Дачанима“ који су предузимали пљачкашке походе у римске области и претили и даљим непријатељствима. Њима је такође вратио таоце које је Каракала био задржао као извесну гаранцију. У унутрашњој политици имао је јасан програм у коме је најважнија тачка било санирање државних финансија. Настојао је исто тако да персоналном политиком обезбеди себи сигурне сараднике и да учврсти своју династију. Свој програм је остваривао углавном путем ригорозне штедње и рационалног трошења. Поред тога распродавао је и добра са царских имања.

Било је и других мера о којима нисмо тачно обавештени. Међутим и поред свих настојања да побољша положај царства, Макрин је имао доста непријатеља. Одлучујући за његову судбину био је став војске, чијим претераним захтевима које је Каракала својевремено свесрдно испуњавао, Макрин није хтео да удовољи. Незадовољство војника искористила је *Julia Maesa* која је уз подршку поткупљених легионара са Оријента, прогласила свога унука *Avitus-a (Elagabala)* за цара. Уследила је затим и одлучујућа издаја великог дела војске и Макрин покушава да дође до Рима где је очекивао помоћ и подршку. Био је међутим ухваћен код Халкедона. Када је сазнао да су побуњеници заробили и његовог сина *Дијадуменијана*, покушао је да изврши самоубиство али је том приликом сломио само раме. Убијен је у близини Антиохије, 8. јуна 218 године.

¹⁹ *Petrikovits, RE XVIII, 546—551.*

²⁰ Један од новијих резултата када се ради о портретној уметности III века представља низ написа *H. v. Heintze, Studien zu den Porträts des 3. Jahrhundert n. Chr.* у четири наставака у часопису *Mitteilungen des deutschen archaologischen Instituts, Römische Abteilung, Band 62, 1955; 63, 1956; 65, 1958; 66, 1959.* Дефиниција, ако се тако може назвати, горе изречена, резултат је њених разматрања о уметности овога времена.

²¹ *H. P. L'Orange, Studien zur Geschichte des spätantiken Porträts, Осло, 1933 1 и д.*

²² *Ibid.*

- ²³ Ibid.
- ²⁴ Ibid.
- ²⁵ Bianca Maria Feletti Maj, *Museo Nazionale Romano, I Ritrati, Cataloghi dei Musei e Galerie d'Italia*, Roma 1953, стр. 126, 251.
- ²⁶ B. Maria Feletti Maj, *Iconografia Romana Imperiale da Severo Alessandro a M. Aurelio Carino (222—285 d. C)* Roma 1958, 135 т. XII, 42—43.
- ²⁷ B. M. Feletti Maj, *Museo Nazionale, I Ritrati*, 126, бр. 251; 127, бр. 252; 128 бр. 253.
- ²⁸ Ibid. 129, бр. 24.
- ²⁹ Ibid. 130, бр. 255.
- ³⁰ Ibid. 134—136, бр. 265—268.
- ³¹ H. P. L'Orange, *Studien zur Geschichte spätantiken Porträts*, 2, сл. 1.
- ³² B. M. Feletti Maj, *Museo Nazionale Romano, I Ritrati*, 134, 135, бр. 265—268.
- ³³ H. P. L'Orange, *Studien*, 2.
- ³⁴ Ibid 3.
- ³⁵ H. v. Heintze, *Studien, Mitt. d. deutsch. arch. Inst.* 63, 1956, 57.
- ³⁶ H. v. Heintze, *Studien, Mitt. d. deutsch. arch. Inst.* 62, 1955, 180.
- ³⁷ Д. Срејовић, *Бронзана статуета из Тамничка*, Старинар, НС. IX-X, Београд, 1959, 43—52; Ђ. Мано-Зиси, *Бронзана статуета Херакла из Тамничка*, Зборник радова Народног музеја, I, Београд, МСМЛVIII, 63—74.
- ³⁸ М. Грбић, *Одабрана грчка и римска пластика у Народном музеју у Београду*, Београд, 1958, 86, 87.
- ³⁹ Ibid. 74.
- ⁴⁰ Ibid. 79—80.
- ⁴¹ Старе културе у Ђердапу (каталог изложбе), Београд, 1968, стр. 161—62, Таб. LX-LXI, 1.
- ⁴² Др. Н. Вулић, *Споменик СКА, LXXI* (други разред), књ. 55, Београд, 1931, стр. 236, бр. 628.
- ⁴³ М. Грбић, *Одабрана грчка и римска пластика*, 71, 72, т. XLI, XLII; K. Kluge u. K. Lehmann-Hartleben, *Die antiken Grossbronze*, II б, Берлин u. Leipzig, 1927, 52; H. P. L'Orange, *Studien*, 64.
- ⁴⁴ Bernoulli, II, 2; М. Грбић, *Одабрана грчка и римска пластика*, 66, т. XXXIII и XXXIV.
- ⁴⁵ М. Грбић, *Одабрана грчка и римска пластика*, 98, 99. Т. LXVIII; G. Bruns, *Staatskameen des 4. Jahrhunderts*, Берлин, 1948, 5.
- ⁴⁶ М. Грбић у својој већ цитираној књизи, *Одабрана грчка и римска пластика*, определио се за могућност да је већи део наведених дела произведен у некој од домаћих радионица на Дунаву. Пошто нема потребе да се о овом мишљењу расправља, треба само рећи да за такву теорију не може да се нађе ни један једини доказ или аргумент.
- ⁴⁷ G. Bruns, *Staatskameen*, 5, сматра да се ради о државној репрезентативној камеји и везује је за неког од наследника Константина Великог. Због специфичних и добро познатих околности, у току четвртога века, цареви су често боравили у овим крајевима и имали посебне разлоге да чине репрезентативне поклоне. Из тога периода потиче и већи број златних медаљона који су дељени само у изузетним приликама. Један од њих је и изванредни медаљон Валентинијана I (тежак 80,45 гр.), који је могао бити лични царски поклон неком од племенских савезничких старшина (в. В. Кондић, *Непознати златни медаљон Валентинијана I*, Старинар, н. с. књ. XVII, Београд, 1966, 45 и д.
- ⁴⁸ Dio Cass. LXXVIII, 27.
- ⁴⁹ в. напомену 3.
- ⁵⁰ Музеј града Београда извршио је мања сондажна истраживања на овом простору, 1964 године. Резултати још увек нису објављени.
- ⁵¹ M. Rostoftzeff, *Gesellschaft und Wirtschaft im römischen Kaiserreich* erster Band, 198.
- ⁵² Petrikovits, RE XVIII/1, 550.
- ⁵³ М. Мурковић, *Нови натписи из области римског лимеса*, Жива антика XV, 1966, 386, нап. 17.
- ⁵⁴ G. Barbieri, *L'albo senatorio da Settimio Severo a Carino (193—285)*, Roma, 1952, 219 nr. 1100.
- ⁵⁵ М. Мурковић, *Нови натписи*, 386.
- ⁵⁶ A. Stein, *Die Legaten von Moesien*, Diss. pann. ser. 1 fasc. 11, Budapest 1940, 53, 54.
- ⁵⁷ G. Barbieri, *L'albo Senatorio*, 15. nr. 27. То су били градови Lambaesis, Thamugadi, Cirta.
- ⁵⁸ Dio Cass. LCCVIII 21, 2.
- ⁵⁹ CIL IX, 338 потиче вероватно од денунцијанта а не од његовог оца.
- ⁶⁰ J. Fitz, *Die Laufbau der Staathalter in der römischen Provinz Moesia Inferior*, Weimar, 1966, га не спомиње у свом попису као доњомезијског легата.
- ⁶¹ Petrikovits, RE XVIII/1, 550.
- ⁶² Dio Cass. LXXVIII 27, 5.
- ⁶³ J. Шашел, *Елагаблов миљник в целејанском муниципалнем подручју*, Жива антика, VI, 1956, 273, 274.
- ⁶⁴ Ibid.

LE PORTRAIT EN BRONZE DE L'EMPEREUR MACRIN

Dr. Vladimir Kondić

Grâce à un heureux hasard comme cela arrive souvent en archéologie, surtout lorsqu'il s'agit semble-t-il de découvertes importantes, un des plus beaux, sinon le plus beau portrait apparaît soudain sur ce terrain. Il a été découvert dans la proximité du tracé probable de la route Singidunum — Viminacium sur la section Singidunum — Ad sextum — Ad sextum miliare.

Les dimensions du portrait sont comme suit: hauteur de la partie bien conservée —0,41 m; hauteur de la tête (menton- crâne) —0,33 m; largeur de la tête (oreille-oreille) —0,22 m. Exécuté en bronze, moulage creux entièrement recouvert d'une belle patine vert clair. A première vue il était évident qu'il s'agissait d'un portrait impérial qui pouvait d'ailleurs être identifié presque avec certitude, la ressemblance étant telle que le doute et l'hésitation peuvent être réduites au minimum.

Comme l'existence d'un portrait authentique de l'empereur Macrin n'a pas encore été prouvée jusqu'à présent il n'y a presque pas d'éléments qui pourraient permettre d'identifier notre buste par la voie d'analogies directes. Aussi le seul moyen sûr qui nous reste sont les figures sur les pièces de monnaie.

Sous l'empereur Macrin deux frappes existaient: la romaine et celle d'Antioche. Si l'on considère leur production totale de monnaie celle-ci peut être iconographiquement divisée en trois groupes principaux remarqués par Matingly:

1. Les portraits au profile abrégé avec un petit menton
2. Les portraits au profiles longs et aux traits du visages expressifs et forts et
3. Les portraits qui constituent un compromis entre les deux groupes précédents. Il a été constaté que la monnaie mentionnée sous la catégorie № 1. est sans aucun doute la production exclusive de la frappe romaine. La figure qu'on y voit n'a aucun rapport avec l'aspect véritable de l'empereur Macrin. C'est en effet l'effigie de l'empereur Caracalla quelque peu modifiée, copiée d'après les pièces des dernières émissions de ce souverain.

Le deuxième groupe selon l'ordre proposé par Matingly est la monnaie frappée à Antioche datée également de l'an 217. L'effigie est extrêmement proche de notre portrait. C'est en fait une véritable analogie. Les cheveux, le menton, le front, le visage et l'aspect général sont identiques au plus haut degré. L'inciseur du moule pour les premières émissions a fait ici une œuvre réaliste d'après la véritable physionomie sans intention aucune de l'idéaliser afin de flatter le souverain. Ce portrait représente l'homme tel que l'artiste l'a vu en l'an 217.

La troisième variante est un compromis dans la mesure où Antioche a pris modèle sur Rome. Avec le temps, cependant, l'activité de la frappe

romaine diminuait alors que celle d'Antioche augmentait. C'est la raison probablement pour les différences qui apparaissent sur les figures des monnaies. A présent le visage représente de plus en plus la physionomie authentique de l'empereur.

L'apparence avant tout et aussi les circonstances se rapportant à la frappe des monnaies mènent à une conclusion indubitable: le portrait de Belgrade est identique au plus haut degré possible aux effigies de l'empereur Macrin sur les monnaies, lesquelles peuvent être considérées à juste titre comme étant authentiques.

Le buste de Macrin par de nombreux points rappelle le style de l'époque de Sévère et celle post-Sévère. Une certaine douceur des lignes et des détails du visage est incontestable. On remarque de même le fini classique et le perfectionnement de ce style. Mais cependant le portrait de Belgrade diffère dans une certaine mesure des modèles classiques de ce genre et ceci par l'aspect général plus que par les détails. Dans notre exemplaire on remarque indubitablement les certaines qualités du traitement réaliste. Ceci se manifeste surtout, nous semble-t-il, dans l'intention de l'artiste d'exprimer sur le visage la vie intérieure même du personnage. Cela veut dire que l'artiste a voulu et a réussi à rendre non seulement une fidèle copie physique du visage, les années accumulées, mais aussi toutes les empreintes et les cicatrices acquises sur le parcours de la vie. On remarque que le sculpteur recherche un nouvel effet d'expression, comme le dirait L'Orange. En soulignant le mouvement dans certaines parties du visage il veut rendre le jeu de cette expression et de l'humeur momentanée du personnage.

Il nous reste encore à rechercher les circonstances qui ont contribué à ce qu'un tel chef d'œuvre de l'art romain du portrait soit apporté à la périphérie même de l'Empire, dans la province de la Haute Mésie. L'endroit où le buste a été trouvé offre peut-être la solution de ce problème. Le buste provient en effet d'une partie de la province riche en villas. Ceci signifie qu'il est possible que le buste ait été placé dans une villa de la propriété de l'empereur ou peut-être dans celle de quelque personnage important romain proche de l'empereur Macrin. Il est probable qu'il y avait plusieurs de ces dignitaires, mais nous indiquerons ici trois seulement sur les rapports desquels avec Macrin et avec la région de la Haute Mésie nous possédons certaines données.

Lucius Mario Maxime, l'historien connu de l'époque de Sévère, peut très probablement être considéré comme ayant vécu dans la région du Danube de la Haute Mésie. Il n'est pas exclu même qu'il possédait une propriété dans cette région. Grâce à l'appui de Macrin il devint *praefectus urbi*. Néanmoins, avant ceci, on trouve

son nom avec le titre dux exerciti Mysiaci apud Byzantium. On a raison de supposer qu'il se trouvait à Viminacium dans les années 193 et 196 environ. Sur une inscription trouvée dans Dubravica avoisinante on trouve mentionnés Mario Maxime et son fils.

Q. Anicius Faustus, que Macrin avait nommé gouverneur de la province d'Asie, était également gouverneur de la Haute Mésie au cours des années 202 et 208. On peut donc supposer avec raison qu'Anicius Faustus possédait, lui aussi, sa villa dans cette région.

Dio Cassio nous a laissé une donnée historique importante concernant le destin des trois sénateurs qui se sont avérés comme des dénonciateurs sous l'empereur Caracalla. L'un d'eux Sulpicius Arrenianus a été expulsé sur une île parce qu'il avait dénoncé Pomponius Bassus qui était commandant d'une légion de Mésie pendant que son père, Pomponius Bassus aussi, était

gouverneur de la province. Il est probable qu'en l'année 219 ou 220 Elagabal le fit tuer afin d'épouser la femme de celui-ci Ania Faustina. L'affaire était, de plus, d'un ordre politique car Sulpicius Arenianus fut ramené de l'exil. Nous ne savons pas exactement si Pomponius Bassus (probablement consul ordinarius en l'an 211) était gouverneur de la Haute ou de la Basse Mésie, ni s'il est resté à ce poste à l'époque de Macrin. Cependant, il est probable d'après ces données qu'au cours de cette période 217—218 il convient de supposer que le gouverneur de cette province fut un personnage proche de l'empereur, peut-être justement Pomponius Bassus fils ou père. Néanmoins, il ne faudrait pas exclure la possibilité que Pomponius Bassus fils, mentionné comme ayant été le commandant d'une légion de Mésie, ait commandé en fait, la IVème légion Flavia. Sa possession d'une propriété près de Singidunum n'en serait donc que plus probable.